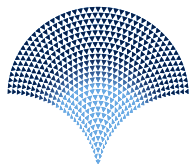

דו"ח מוניטור מיוחד

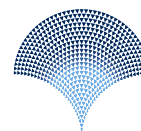
מלחמת חרבות ברזל
מערכת החינוך במלחמה

CECI

Citizens' Empowerment Center in Israel
A Government that works. For us.

המרכז להעצמת האזרח
ממשל שעובד. בשבילנו.

אודות המרכז להעצמת האזרח CECI

המרכז להעצמת האזרח הינו עמותה העוסקת באפקטיביות המגזר הציבורי ויכולות הביצוע של הרשות המבצעת. המרכז מתמקד בתהליכי יישום מדיניות, ובהיבטים שונים הקשורים לתפקוד הממשל ויכולתו לממש ולהוביל שינויים לטובת הציבור. במסגרת זו, מפעיל המרכז את מיזם "המוניטור", הכולל מעקב וניטור אזרחי אחר יישום החלטות ממשלה וחוקי כנסת והנגשתם לציבור.

"המוניטור" מסייע בהבנת תהליכי ממשל ויישום מדיניות באמצעות יצירת תשתית ידע רחבה, אמפירית ואינטגרטיבית של תהליכי יישום ההחלטות. מטרת "המוניטור" היא לקדם את שיוב עבודת הממשל בישראל ולהגביר את ההיכרות והמעורבות האזרחית בתחומי העשייה של המגזר הציבורי.

דו"ח מוניטור מיוחד

מלחמת חרבות ברזל
מערכת החינוך במלחמה

11.2023

תחקיר: תמי גולדנברג ואביטל שטרן
עריכה: מיכל בן משה

תוכן העניינים

3	הקדמה
3	– מלחמת לבנון השנייה
4	– מבצע צוק איתן
4	– מגפת הקורונה
6	– תרגול לחירום
7	סקירת המצב הנוכחי
7	– רצף הלימודים בעורף
9	– תמיכה נפשית לתלמידים
9	– שיפול מערכת החינוך בילדי הקהילות המפונות
10	– הגיל הרך
10	– העסקת צוותי חינוך
11	המלצות

הקדמה

מדינת ישראל נמצאת בעיצומה של מלחמת 'חרבות ברזל', אשר פרצה כתוצאה מהטבח שהתחולל בשביעי באוקטובר ביישובי עוטף עזה. מערכת החינוך, האמונה על שניים וחצי מיליון תלמידים נאלצת להתמודד עם השלכות המלחמה השונות תוך כדי תנועה, החל מטיפול בנפגעי המערכת עצמה כמו תלמידים שאיבדו קרובים וחברים או תלמידים רבים שפוננו מביתם ועד לניהול שגרת לימודים בכלל הארץ לצד המלחמה.

עתות חירום ובפרט מלחמה מייצרות חוסר וודאות עבור המערכות השלטוניות השונות. משרד החינוך מתמודד עם המתח המובנה של שמירה על ביטחון התלמידים ולצד זאת הצורך לאפשר ודאות ושגרה עבור תלמידי ישראל והוריהם. תפקוד מערכת החינוך בתקופת המלחמה קריטי בייחוד לאור התחזיות שהמערכת תהיה ארוכה ומשרד האוצר ופיקוד העורף חוזרים על הצורך בחזרה לשגרה. קיים קשר הדוק בין פעילות מערכת החינוך להחזרת המשק וכלכלת ישראל לתפקוד בדר"ח זה, נסקרו מקורות שונים, ביניהם דו"חות מבקר המדינה בנוגע לתפקוד מערכת החינוך במלחמת לבנון השנייה, מבצע צוק איתן ומגיפת הקורונה, יחד עם בניית תמונת מצב עדכנית מהנעשה בשטח במשרד החינוך ובמערכת החינוך.

מלחמת לבנון השנייה

בזמן מלחמת לבנון השנייה התפנו ילדים ובני נוער רבים, גם ללא משפחותיהם, מעבר לקווי העימות. מחקרים שנעשו לאחר מכן ציינו כי הפינוי אומנם הקל על החרדה אך המרחק והתלישות משגרת היומיום דווקא הגבירו את החרדה של הילדים.¹ מחקרים² הצביעו על עלייה בחרדה כאשר הילדים נותקו מהוריהם אפילו לזמן קצר, שכן החרדה לשלומם ולשאר בני הבית הקשתה עליהם להתרכז.³ מלחמת לבנון השנייה פרצה בזמן חופשת הקיץ ולכן מערכת החינוך איננה נבחנה בהתמודדות עם 'שגרת מלחמה'.

"הקו הפתוח לתלמידים": מיומה הראשון של המערכה, מערכת החינוך הפעילה "הקו הפתוח" ששימש כקו סיוע לתלמידים במצבי לחץ וחירום. מתוך התמודדות עם המצב החירום, הקו התארגן לעבודה מקצועית, כך שהוא סייע לתלמידים באופן פרטני על בסיס הפניות שהגיעו אליו, וכמו כן בעבודה מערכתית במטה ומחוצה לו. הקו הפתוח המשיך לספק את שירותי הייעוץ השגרתיים שלו, אך במקביל התמודד עם עומס גבוה של פניות בנושאי לחץ וחירום, שהיו בהגברה משמעותית בהשוואה לתקופות קודמות.⁴

הפניות למערך הייעוץ הגיעו בכמות גבוהה יותר מאוד בהשוואה לשנה הקודמת, ובמיוחד בנושאים הקשורים ללחץ וחירום. ככל שנמשך המצב החירום, הפניות ירדו, אך עלו שוב לאחר הכרזת הפסקת האש. העבודה המערכתית של הקו הפתוח הייתה אינטנסיבית במיוחד באותה תקופה, והקשר שבינו ליחידות המטה והנהלת המשרד היה עמוק ותכוף. הפונים לקו הפתוח העידו על תרומתו המקצועית בהתמודדותם עם המצב, והגיעו תגובות חיוביות מהם על התמיכה שקיבלו.

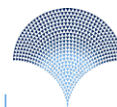
תכנית התמודדות עם השלכות המלחמה: האתגר המרכזי שניצב בפני מערכת החינוך לקראת פתיחת שנת הלימודים הוא השלכות המלחמה מלחמת לבנון השנייה על התלמידים והמורים הן ברמה הרגשית והן ברמה ההתנהגותית. במסגרת ההתמודדות עם המציאות הזו, המערכת, בהנחיית שפ"י (השירות הפסיכולוגי החינוכי) הכינה תכנית להתמודדות עם השלכות המלחמה לתלמידים ולמורים. המורים הונחו כיצד להנחות שיחות קבוצתיות, בהן התלמידים הוזמנו לשתף בחוויותיהם, להביע את רגשותיהם ולהתמודד עם הפחדים. סל הכלים המקצועי שפותח עבור המורים והמורות, כלל

1. שי חן-גל, בית ספר בעת מלחמה: היערכות ודרכי התמודדות, (תל אביב: מאה – המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי, 2007), 39.

2. שם, שם.

3. משרד מבקר המדינה, היערכות להגנת העורף מפני איום טילים ורקטות (מיגון פיזי, התרעה ופינוי אוכלוסייה), 9 בספטמבר 2015, 48. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/1165-1.aspx>

4. משרד החינוך, הסמנכ"ל הבכיר למנהל, סיכום עבודת "הקו הפתוח לתלמידים": <https://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/660BCCE6-2F50-4722-AEA2-949434AEC000/59945/%D7%93%D7%95%D7%97%D7%95%D7%AA%D7%9E%D7%9C%D7%97%D7%9E%D7%AA%D7%9C%D7%91%D7%A0%D7%95%D7%9F%D7%94%D7%A9%D7%A0%D7%99%D7%941.doc>

גם הדרכה על דרכים להתמודד עם תגובות טראומטיות, איך לזהות סימפטומים של טראומה בתלמידים וכיצד להגיב באופן מתאים. בנוסף, מסגרות החינוך השונות מופו ע"י הצוות החינוכי במטרה להקנות תמיכה מקצועית לאזורים בהם השלכות המלחמה ניכרות. המערכת החינוכית הציעה גם מסגרת למעקב אחר התלמידים, כדי לוודא שהם מקבלים את התמיכה הנדרשת באופן מיטבי.

בדומה למצב הנוכחי, גם במלחמת לבנון חלק ניכר מהפעילות בתחום החינוך והסיוע לילדים ובני נוער הובל ע"י ארגוני חברה אזרחית ומתנדבים, לרבות הפעלת מחנות קיץ מיוחדים לילדים שהתפנו באמצעות תנועות נוער והתארגנויות אזרחיות שונות ברשויות שקלטו (בהתנדבות) את תושבי הצפון.

מבצע צוק איתן

מבצע צוק איתן התרחש אף הוא במהלך חופשת הקיץ בשנת 2014, ולכן לא התקיימה ממילא פעילות חינוכית כלל בבית הספר ובאוניברסיטאות. גם שנת הלימודים לאחר מבצע צוק איתן נפתחה בתהליך התמודדות של הצוות החינוכי עם השלכות המלחמה.

בשל הקרבה של המבצע לפתיחת שנת הלימודים, סקר משרד מבקר המדינה את מיגון מוסדות החינוך בעוטף עזה. לפי דוח זה, לא כל מוסדות החינוך והגנים מקו הגדר ועד 15 ק"מ ממוגנים, על אף, פסיקת בג"ץ והחלטות ממשלה בדבר מיגון כל מוסדות החינוך והגנים בעוטף עזה ועד 15 ק"מ מהגבול. נציין, כי על פי נתוני משרד החינוך נכון לאוקטובר 2023, 20% ממוסדות החינוך אינם ממוגנים.

בהמשך להפקת הלקחים מהמלחמה, דו"ח מבקר המדינה בשנת 2016, התייחס למיגון מסגרות חינוך לגיל הרך: במהלך השנים, הגנים הפרטיים לגיל הרך נדרשו לספק מיגון לפי הנחיות פקע"ר. עם זאת, פקע"ר החליט לספק פטור מחובת מרחב מוגן לגנים בהם לומדים עד 25 ילדים. בספטמבר 2014, נשלח מכתב מפקע"ר המצביע על הקשיים הנובעים מהיעדר מיגון בגני ילדים, והרשויות המקומיות נדרשו לסגור את הגנים בזמן חירום. משרד מבקר המדינה הצביע על ההשלכות בסגירת הגנים בזמני חירום, שיכולה להביא להיעדרות ההורים ממקומות העבודה שלהם ופגיעה במשק. במרץ 2016, נמסר מרח"ל כי נוהל בינמשרדי גובש בנושא הפעלת שטרטפיות לילדי עובדים חיוניים, אך הנוהל אינו מספק מענה לכלל ציבור העובדים ודרוש מבנה ממוגן להפעלתו.⁵

מגפת הקורונה

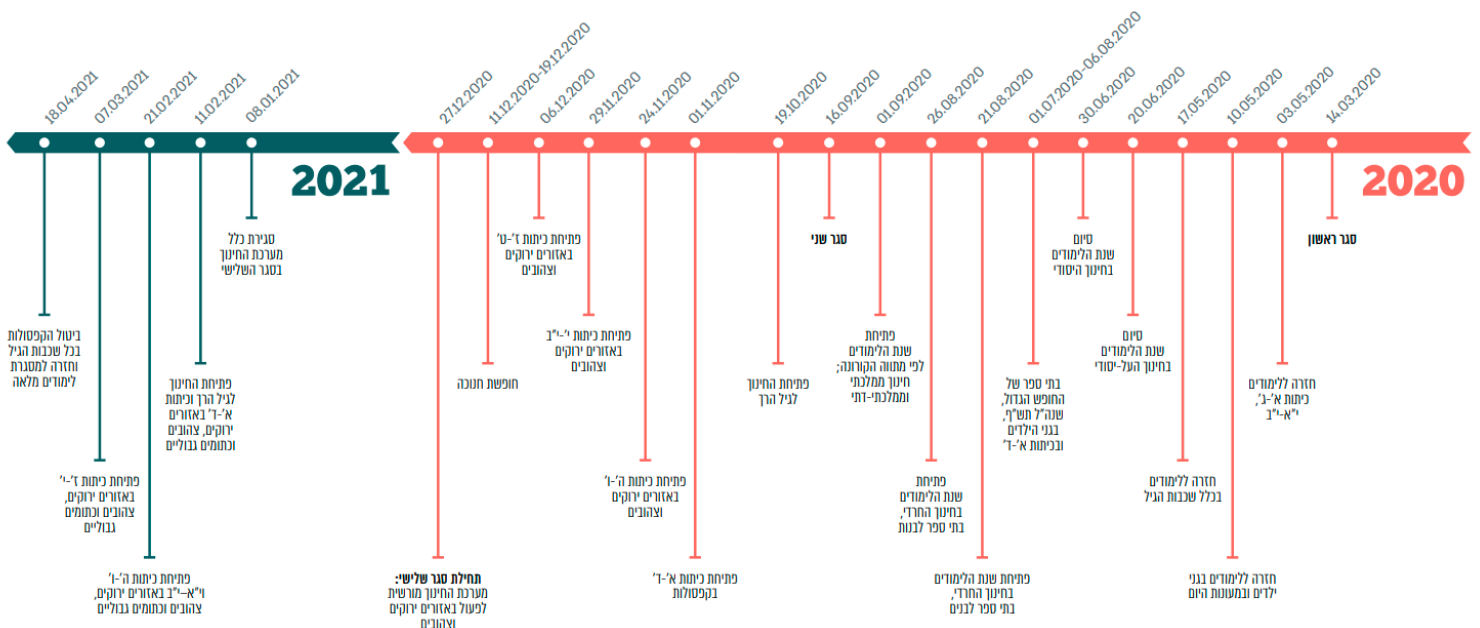
מגפת הקורונה פרצה לחיינו בתחילת שנת 2020, ומעט לאחר תחילת השנה האזרחית נכנסה המדינה למצב חירום. עשרות עובדים יצאו לחל"ת או עבדו מהבית בשל הסגרים, ומערכת החינוך עברה להוראה מרחוק במשך כשנה, ולעיתים יותר, בהתאם למצב התחלואה. למרות שמגיפת הקורונה לא הייתה מלחמה, הפגיעה הרחבה בתפקוד העורף, הופכת אותה למקרה בוחן רלוונטי במיוחד לימים אלה.

מחקרים שהתבצעו בארץ ובעולם, חשפו כי השלכות אירועי חירום מתמשך כדוגמת מגפת הקורונה על מערכת החינוך ועל התלמידים הן משמעותיות, הן כתוצאה מחוסר השגרה, שינוי אורח החיים, בדידות ועוד. בעקבות בדיקת יכולות התלמידים בשנת 2021, דווח על פגיעה חמורה שספגו בכישורי הקריאה והחשבון שלהם בשל הלימודים הלא סדירים.⁶ משרד מבקר המדינה הקדיש מספר דוחות להתנהלות משרד החינוך בתקופת הסגרים הראשוניים בתחילת 2020, וגם לתנהלות משרד החינוך בהמשך המגפה לאחר שהסגרים שוחררו או הוקלו. בדוחות השונים יש ביקורת חריפה על

5. משרד מבקר המדינה, ההיערכות להגנת העורף מפני איום שילים ורקשות (מיגון פיזי, התרעה ופינוי אוכלוסייה), 2016.
https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_555/4d7674d8-b12e-424c-a047-6b94c1583d97/004-oref.pdf

6. Giorgio Di Pietro, "The Impact of Covid-19 on Student Achievement: Evidence from a Recent Meta-Analysis", Educational Research Review 39 [2023]. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100530>.

משרד החינוך כי לא הצליח להתאים את עצמו למגפה, ולא סיפק לתלמידים סיוע לימודי הולם.⁷ משרד החינוך כשל בהפקת לקחים תוך כדי ולאחר המגפה על מנת שיוכל להתייעל ולהשתפר.⁸

המודל ששימש את מערכת החינוך בישראל במסגרת לקטיעת שרשראות הדבקה למנוע את התפשטות המגפה ולצד זאת לאפשר שגרת לימודים, הוא מודל הרמזור. מודל הרמזור הוא מערכת המיועדת להערכת הסיכון והתגובה לתפרצות מחלות, ובמקרה זה, לתפרצות הקורונה. המודל מסווג את הסיכון לפי צבעים, בדומה לרמזור, כאשר כל צבע מייצג רמת סיכון שונה ומצריך תגובה מתאימה.

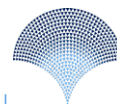
במסגרת התמודדות עם מגפת הקורונה, נסגרו מוסדות החינוך בשלושה מועדים עיקריים: במרץ 2020, בספטמבר 2021 ובינואר 2021. יש לציין כי במהלך הסגר השני והשלישי המשיכו מסגרות החינוך המיוחד ומסגרות לנוער בסיכון בפעילותם, לעומת הסגר הראשון בו הופסקו גם הן. לאחר כל סגר, החלה החזרה הדרגתית של מערכת החינוך לפעילות, בהתאם למודל הרמזור ובתלות ברמת התחלואה הקיימת.

תקצוב: במהלך ההתמודדות עם מגפת הקורונה, לפי העריך משרד החינוך, התקציב הנדרש לשנת הלימודים תשפ"א (2020/21) היה 4.2 מיליארד ש"ח, המחולקים לפיצול כיתות, תשתית ללמידה מרחוק, מיגון והיגיינה, ותמיכה באוכלוסיות מיוחדות. לפי משרד האוצר, התקציב שהוקצה בפועל למשרד החינוך היה 2.48 מיליארד ש"ח בלבד, שיועדו לצרכים שונים כגון צהרונים, פיצול כיתות, תקשוב ובניית כיתות. לפי החשב הכללי, הביצוע הכולל של התכנית עמד על 64% עד למאי 2021.

למידה מרחוק: במהלך התקופה בין מרץ 2020 למאי 2021, הוחלט להעביר את ההוראה במערכת החינוך בישראל למסגרת של למידה מרחוק, בעיקר באמצעות פלטפורמות מקוונות. המטרה הייתה לשמור על רצף הלימודים ולהפחית את ההשפעה השלילית של הסגרים על התלמידים, ובמקביל לספק תמיכה רגשית. עם זאת, עלו חששות לגבי הגברת הפערים החינוכיים בישראל בשל התמודדות קשה עם הלמידה המרחוקה, בעיקר בקרב קבוצות אוכלוסייה מוחלשות. אחד האתגרים המרכזיים הוא המחסור באמצעי קצה וחיבור לאינטרנט בבתי. לפי ניתוח של אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר, המבוסס על נתוני סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס לשנת 2018, כ-20% מהתלמידים בישראל אינם מגוררים בבית עם מחשב, ול-27% אין חיבור לאינטרנט.

7. משרד מבקר המדינה, תשתיות מחשוב ללמידה מרחוק ומרחבי למידה חלופיים בתקופת משבר הקורונה – ממצאי הביניים לדוח שיפורסם בשנת 2021, 26 באוקטובר, 2023, עמ' 3. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/3856-7.aspx>

8. ש.ם. 9.

בעקבות זאת, בשנת הלימודים תשפ"א, תקצב משרד החינוך 3,937 בתי ספר במסגרת תוכנית התקשוב שכללה תקצוב להצטיידות טכנולוגית או שדרוג ציוד קיים הנדרש ללמידה מרחוק, כגון מחשבים ניידים לתלמידים וצוותי חינוך.

גם דו"ח מבקר המדינה מתקופת הקורונה משקף כי 25% מילדי ישראל אין חיבור זמין לאינטרנט,⁹ וכי 135,000 מהם אין מחשב או טאבלט אישי.¹⁰ הוא אף מציין כי למרות טענת משרד החינוך כי חולקו מעל 150,000 מחשבים, בתי ספר שענו כי המחשבים לא הגיעו אליהם.¹¹ עוד מציין משרד מבקר המדינה, כי על לפי משרד החינוך כי 22% מהתלמידים לא נכנסו לשיעורי הזום שלהם במהלך המגפה,¹² וכי למרות החששות, משרד החינוך לא אסף נתונים על כמות הנושרים מהמסגרות הלימודיות בתקופת הקורונה.

המלצות דו"ח מבקר המדינה, הוראה ולמידה מרחוק בתקופת הקורונה, 2021:¹³

ביזור סמכויות לרשויות המקומיות: הגברת הסמכויות של הרשויות המקומיות ומנהלי בתי הספר. המלצות אלו מתייחסות לכך שהרשויות המקומיות ומנהלי המוסדות החינוכיים בעלי היכרות עמוקה עם המציאות המקומית והם מסוגלים לקבל החלטות מושכלות בהתאם לצרכים הספציפיים של התלמידים והוריהם.

היערכות ללמידה מרחוק בחירום: הוצע לבחון מתכונת רב-שנתית לגיבוש תרגילי חירום. המבקר המליץ לסגל תוכנית ללמידה מרחוק בחירום במצבים ביטחוניים קצרים ונקודתיים, אך גם למצבי חירום מתמשכים ונרחבים. על כן, הוצא למשרד לשלב בתהליך בניית התוכניות אנשי מקצוע מקצועיים רלוונטיים, למפות אמצעי הקצה החסרים ולפעול להשלמתם. כמו כן, המליץ המבקר למשרד החינוך לבצע מיפוי שנתי של אמצעי הקצה העומדים לרשות תלמידים באזורים שונים בארץ על מנת לאתר מראש פערים ולהיערך אליהם.

הנחיות משרד החינוך במהלך מצבי חירום: גיבוש מתכונת להפצת נהלים בשעת חירום – לפעול לצמצום מספר חוזרי המנכ"ל, למקד אותם ולקבוע את העיתוי הראוי להפצת ההנחיות.

מעקב אחר נתונים ולמידה סינכרונית: מומלץ לרכז את נתוני הנוכחות של התלמידים בלמידה הסינכרונית, לנתח את שיטת הלמידה הסינכרונית מרחוק ולהתאימה למאפייני התלמידים. המשרד צריך לקבוע את השיטה היעילה ביותר לאיסוף הנתונים ולנתחם. המשרד אותו מומלץ לבחון אפשרות לגיבוש מתכונת מומלצת ללמידה סינכרונית מרחוק בהתאם לגילי התלמידים.

בממשלה ה-36 שרת החינוך יפעת שאשא ביטון, הובילה השני מהלכים משמעותיים שיוחסו ללקחי הקורונה והמלצות מבקר המדינה: העברת כחצי מיליארד ש"ח לשיקום נזקי הקורונה עם דגש על הנזקים הרגשיים והחברתיים לתלמידים וכן התחלת יישום רפורמת עצמאות המנהלים.

תרגול לחירום

רק בחודש יולי האחרון קיים משרד החינוך תרגיל חירום בשיתוף רשות החירום הלאומית (רח"ל) במשרד הביטחון. במרכז התרגיל עמד תרחיש של מלחמה רב זירתית ושל רעידת אדמה. התרגול כלל בין היתר: קלישת אוכלוסייה מפונה במתקני קליטה, אספקת שירותי חינוך, למידה מרחוק וחינוך מיוחד, למידה במרחבי למידה חלופיים, מענה לנפגעים רבים בכל מעגלי הפגיעות ועוד. שר החינוך יואב קיש הצהיר כי הוא סמוך ובטוח כי משרד החינוך יעמוד בכל אתגר שיגיע לפתחו ומנכ"ל משרד החינוך אסף צלאל (שהתפטר בסוף אותו חודש על רקע הרפורמה המשפטית) הצהיר כי במסגרת התרגיל שהתקיים התבצעה הכנה למערכת כולה להתנהלות הנכונה ולהתמודדות מיטבית עם מצבי החירום השונים.¹⁴

9. משרד מבקר המדינה, תשתיות מחשוב ללמידה מרחוק ומרחבי למידה חלופיים בתקופת משבר הקורונה – ממצאי הביניים לדוח שיפורסם בשנת 2021, 26 באוקטובר, 2023, עמ' 3. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/3856-7.aspx>

10. משרד מבקר המדינה, הוראה ולמידה, עמ' 31.

11. שם.

12. משרד מבקר המדינה, הוראה ולמידה, עמ' 4.

13. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/7318-13.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

14. <https://www.makorrishon.co.il/news/641433/>

סקירת המצב הנוכחי

ציר זמן – עיקרי פעילות מערכת החינוך במלחמת חרבות ברזל (אינפוגרפיקה)

תאריך	מהלך
7.10.2023	בעקבות ההכרזה על "מצב מיוחד בעורף – סגירת כלל מוסדות החינוך.
8.10.2023	הקמת מנהלת לתמיכה רגשית וסיוע לנפגעים ברשות דלית שטאובר, מנכ"לית המשרד לשעבר
15.10.2023	בתי הספר חוזרים לפעילות, ברובה היברידי, על פי מודל הרמזור בהנחיית פיקוד העורף, אולם ההחלטה בפועל האם לקיים לימודים פיזיים בידי הרשויות המקומיות.
16.10.2023	משרד החינוך הכריז כי החל בחלוקת אלפי מחשבים ניידים לתלמידים ולתלמידות מפוני מלחמה השוהים במתקני הקליטה והאירוח ברחבי הארץ.
18.10.2023	הוכרז על חזרה הדרגתית לפעילות הפגתית מצומצמת בגני הילדים (3-6) גם באזורים "צהובים" בכפוף להימצאות מרחב מוגן, תוך מתן אוטונומיה לרשויות המקומיות בקבלת ההחלטה הסופית.
22.10.2023	שר החינוך מצהיר על הקמת בתי ספר זמניים חדשים לתלמידים המפונים באילת, בים המלח ובערבה בהשקעה של 30 מל"ש ¹⁵ – שיוכלו לקנות פתרון עבור 1,200 תלמידים (מתוך כ-25 אלף תלמידים). כמו כן מכריז על הקמת מינהלת ייחודית לעיר אילת ברשות גילה נגר (לשעבר משנה למנכ"ל משרד החינוך).
30.10.2023	הכרזה על דחיית בחינות הבגרות למרץ 2024 ושורה של הקלות לנבחנים
1.11.2023	פרסום קול קורא לאנשי חינוך, לרבות גמלאים ואנשי חינוך בשבתון עבור מרכזי החינוך למפונים באילת וים המלח.

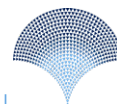
רצף הלימודים בעורף

ב-7 לאוקטובר הכריז משרד הביטחון על 'מצב מיוחד בעורף' ובכך למעשה ניתנה גם הוראה לסגירת מוסדות החינוך. ב-16 לאוקטובר, הנחתה הממשלה כי ניתן לקיים לימודים פיזיים במוסדות החינוך בהתאם לאזורי התגוננות ולהנחיות פיקוד העורף, תוך מתן שיקול דעת למנהלים באשר לאופן הפעלת כל מוסד חינוך, בשיתוף ובתיאום עם הרשויות המקומיות ומחוזות משרד החינוך. בכדי להבדיל בין האזורים השונים וההנחיות עבורם, נעשה שימוש במודל "הרמזור" המוכר לציבור מתקופת הקורונה.

במסגרת "הרמזור", החזרה ללימודים פרונטליים נקבעת על פי קרבה לקווי העימות והיא משתנה לעיתים תכופות.¹⁵ עוד בתקופת הקורונה קבע מבקר המדינה כי משרד החינוך הוציא הודעות רבות שסותרות אחת את השנייה ויוצרות בלבול במערכת החינוך.¹⁶ גם כעת, לטענת חלק מהרשויות המקומיות, משרד החינוך מגלגל לפתחן את האחריות לקיום לימודים פרונטליים אך לא מתחשבים בסכנות השמונות בהתקהלות גם באזורים שהוגדרו "צהובים" ובחרדה הרבה

15. תמר טרבלסי חדד וליאור אל-חי, "מודל רמזור, בינתיים בעיקר בזום: כך יחזרו מהיום ללימודים, וזו רשימת היישובים", ווינט, 15 באוקטובר, 2023. <https://www.ynet.co.il/news/article/by11dtu0011t>

16. משרד מבקר המדינה, הוראה ולמידה מרחוק בתקופת הקורונה, 31 באוגוסט, 2021, עמ' 35. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2021/COVID-19/2021-COVID-19-305-Remote-Learning.pdf>

בציבור כולו.¹⁷ בימים הראשונים לחזרה ללמידה, נרשמו גם תגובות חריפות של חלק מצוותי ההוראה להפקדתם על שלומם של ילדים רבים במציאות הפכפכה.¹⁸

נכון ל-29 באוקטובר 2023, על פי משרד החינוך חזרו ללמידה פיזית 75% ממסגרות החינוך באזורים ירוקים וצהובים. עוד על פי הנתונים שפורסמו ע"י משרד החינוך במחוזות ירושלים והצפון למעלה מ-90% מהמוסדות חזרו ללמידה פיזית, במחוזות תל אביב והמרכז בין 75% ל-85% ובמחוז דרום כ-36%. במחוזות חיפה והמרכז יש ירידה בשיעור המסגרות הפתוחות בהשוואה בין ה-24 ל-29 באוקטובר 2023.

חשוב מאוד לציין כי הנתונים שפרסם משרד החינוך עד כה לא מתייחסים למסגרת והיקף נוכחות התלמידים בבתי הספר. בתי ספר רבים חזרו ללמידה בקפסולות מכיוון שברובם חסרים מקלטים שיכולים להכיל את כל התלמידים וכן בשל זמינות כוח האדם. לאור זאת, משרד החינוך מעודד למידה מקוונת בימים בהם התלמידים לא מגיעים למסגרת. למרות היוזמה החשובה, יש לזכור כי זוהי שיפה בים של מחסור בכלי למידה מקוונים. משרד החינוך מחלק מחשבים ניידים לתלמידים שנאלצו לעזוב את בתיהם בעוֹשף עזה בלבד עד כה,¹⁹ אך המחסור במחשבים ובתשתיות קיים בקרב תלמידים רבים נוספים ברחבי הארץ שלא חזרו ללמידה פרונטלית מלאה.

בפועל, אין מדיניות אחידה של חזרה ללימודים, וקיים פער גדול בין בתי הספר, גם בין כאלה שנמצאים באותו איזור או רשות מקומית. כך, בתי ספר מסוימים באזור המרכז למשל חזרו ללימודים מלאים, ואילו אחרים לומדים לסירוגין או בשעות מוגבלות. מלבד זאת, עולה כי החזרה החלקית ללימודים בשעות נבחרות או במקצועות נבחרים לא מתבססים בהכרח על ידע מקצועי ונחיצות המקצוע, אלא על פניות של עובדי ההוראה או שיקולים משתנים של מנהלי בתי הספר גם אופן ההפעלה של הלימודים המקוונים משתנה מאוד בין מסגרות ותלוי בהנהלה וברשות המקומית. בחלק מהמסגרות, המפגשים המקוונים לא מתקיימים בהכרח על ידי המורים הקבועים של התלמידים, אלא מהווים פעילות הפגתית בהנחיית מתנדבים או מתן הנחיות בקצרה למטלות עבודה עצמית. נשמעות טענות רבות מההורים על כך שהלמידה המקוונת והעבודה העצמאית על משלות, אינה רלוונטית לגילאים צעירים, בוודאי שלא באופן עצמאי.

ב-30 באוקטובר משרד החינוך הודיע על הקלות בבחינות הבגרות בשל המלחמה. תוכנית זו כוללת דחיית בחינות החורף לחודש מרץ, ובחינות הקיץ יחלו במאי. החומר הנדרש לבחינות יתקצר והתלמידים ללא יוצא מן הכלל יקבלו תוספת זמן. תלמידים שפוננו מבתיהם בהחלטת ממשלה, כולל תושבי אשקלון, קריית שמונה, מטולה, ראש הנקרה ושלומי, יקבלו הקלות נוספות. תלמידים מיישובים בהם התרחשה לחימה פעילה, כמו אשכול, שער הנגב, חוף אשקלון, שדרות, אופקים ונתיבות, יקבלו גם הם הקלות נוספות וכך גם לגבי תלמידים שקרובים ממשפחתם נרצחו או נחטפו. בנוסף, הכריז המשרד על מגמת חיסכון בשל המלחמה הכוללת הקפאת מימון פעילויות העשרה למחוננים והקפאת ההשתלמויות למורים.²⁰

כמו כן, משרד החינוך הצהיר כי תוכנית גפ"ן, שמאפשרת לבתי הספר ולרשויות גמישות בהקצאת משאבים חינוכיים, תתאים עצמה לצרכים החדשים והדחופים של המערכת. המשרד התחייב כי בהמשך יונגש במערכת הגפ"ן תת סל ייעודי גפ"ן בחירום, שניתן יהיה לצרוך וקבע למנהלי בתי הספר סף של 70% מהתקציב המלא של גפ"ן. סל זה יכול: מאגר מומחים לטיפול במצבי טראומה ואובדן מתוך מאגרי המשרד, רכישת משחקים, עזרים להפגת מתח, שירותים פסיכולוגיים באמצעות המשרד, הרשות או המוסד וליווי מנהלים באמצעות יועצים ארגוניים שיסייעו להתמקד בבניית רציפות תפקודית במוסד החינוכי, תמיכה בקהילה ותכנון תכנית העבודה בהתאם למציאות החדשה.²¹

17. מיכל מרנץ, "משרד החינוך מאפשר חזרה ללימודים בגוש דן ובשפלה, אך הרשויות המקומיות לא ממהרות לחזור", דבר, 7 אוקטובר 2023, <https://www.davar1.co.il/456765/>.

18. ליאור דטל, "החלל ממחר: חזרה הדרגתית ללימודים בגני הילדים בחלק מהמדינה", דה מרקר, 17 באוקטובר 2023, <https://www.themarker.com/news/education/2023-10-17/ty-article/0000018b-3dd0-d2b8-a7db-fdff07c10000>.

19. ש.ס.

20. https://www.haaretz.co.il/news/education/2023-10-30/ty-article/0000018b-817c-d72d-adab-9dff45d0000?utm_source=App_Share&utm_medium=Android_Native&utm_campaign=Share

21. [file:///C:/Users/user/Downloads/%D7%92%D7%A4%D7%9F%20%D7%91%D7%97%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%9D%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/%D7%92%D7%A4%D7%9F%20%D7%91%D7%97%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%9D%20(1).pdf)

תמיכה נפשית לתלמידים

ב־25 לאוקטובר התקיים דיון ועדת החינוך, התרבות והספורט בנושא טיפול משרד החינוך בתלמידים שנפגעו במלחמת חרבות ברזל. מטעם משרד החינוך התייצבה דלית שטאובר, מנכ"לית משרד החינוך לשעבר שמונתה כעת לנהל את מערך הסיוע לתלמידים המפונים בהתנדבות. בדיון נמסר כי משרד החינוך יחד עם שפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי) פתחו קו חירום הפועל 24/7 עבור התלמידים, 300 עובדות מומחיות למצבי טראומה התנדבו לעבוד בקו.

מעבר לכך, הפסיכולוגים החינוכיים בשטח נותנים מענה לתלמידים, אולם במסגרת דו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת שהוצג בדיונים בוועדת חינוך באשר למלחמה, עולה כי קיים מחסור חמור בפסיכולוגים חינוכיים במערכת וחסרונם מורגש במיוחד כעת. ישנו יחס של פסיכולוג אחד לכל 1,000 תלמידים בחינוך הרגיל, לכל 500 תלמידים בגנים וכיתה א', ולכל 300 תלמידים בחינוך המיוחד. בנוסף, קיים תת־איוש של כ־30% מהפסיכולוגים במערכת. עוד לפי שפ"י, כ־3,600 פסיכולוגים בלבד מועסקים במערכת, רבים מתוכם במשרות חלקיות, וזאת בשל תמריצי השכר הנמוכים. לטענת משרד החינוך, הוצע לפסיכולוגים פרטיים לעבוד עבור משרד החינוך לאור המצב במשכורת של השירות הציבורי והם סרבו. כרגע, המשרד איפשר לפסיכולוגים הקיימים לעבוד עם התלמידים המפונים בשעות נוספות.

ממכתב שהוציא יו"ר ועדת החינוך בכנסת בתאריך ה־24.10, עולה כי משרד החינוך מתמודד כעת עם מצב בו 34 תלמידים נהרגו מתחילת המלחמה, 30 תלמידים חטופים ו־15 תלמידים פצועים. מהמשרד נמסר כי על אף שיש ניסיון בטיפול במשפחות הרוגים ופצועים, אין למערכת החינוך ניסיון בטיפול במשפחות חטופים, התהליך עוד מתגבש ומתקיים איגום משאבים עם החברה האזרחית.

עוד מהנתונים שעלו בוועדת החינוך: 4,600 ילדים ממועצה אזורית אשכול מפונים ומפוזרים ברחבי המדינה, רובם נפגעי חרדה ואינם מצליחים להשתלב בחינוך הרגיל. באשר לטיפול וסיוע נפשי בגיל הרך – כרגע לא קיים תקציב בכלל.²²

טיפול מערכת החינוך בילדי הקהילות המפונות

משרד החינוך הקים מנהלת מפונים שבראשה עומדת ד"ר קרן רז נצר.²³ עד ה־24 באוקטובר, שובצו 187 מנהלי מרכזים חינוכיים במרכזי הפינוי והמשרד החל להפעיל בהם תכנית חינוכית. בנוסף, פורסם נוהל המאפשר להורים לרשום תלמידים מפונים למסגרות חינוך ברשויות הקולטות באופן עצמאי. משרד החינוך הקים גם מינהלת נפגעים, האחראית לסיוע ולתמיכה בתלמידים ובעובדי הוראה במעגל הראשון של הנפגעים מן המלחמה. על פי דיווח המינהלת לוועדת החינוך של הכנסת, היא מטפלת בכ־800 תלמידים ועובדי הוראה.²⁴

ב־23 באוקטובר שר החינוך הודיע על הקמת מנהלת חדשה לעיר אילת, עבור התלמידים שפוננו או התפנו מבתיהם, בראשות גילה נגר. בנוסף לכך, השר הודיע על הקמת שלושה בתי ספר חדשים באילת, בים המלח ובערבה התיכונה, לאור כך, שרבים מהתלמידים התפנו אליהם. כמו כן, משרד החינוך פרסם נוהל לכלל הרשויות המקומיות, בעבור הורים שהתפנו עצמאית יוכלו לשבץ את ילדיהם במוסדות החינוך ברשות בה הם נמצאים וכן דאג לספק כ־10,000 מחשבים ניידים לחלק מהתלמידים המפונים.²⁵ באשר לגיל הרך, בדיון וועדת החינוך בכנסת בתאריך ה־24.10 מרכז השלטון המקומי הכריז כי מפונים יוכלו להשתלב בגני הילדים ללא תשלום²⁶ וב־6.11 הודיע שר החינוך כי המדינה תממן באופן מלא מסגרות לפעושות עד גיל 3 שפוננו מבתיהם.²⁷

בפועל, בשבועות הראשונים לפינוי, קהילות מפונות חזקות שמנהלות מסגרות משלהן בשגרה, החלו להפעיל באופן עצמאי מסגרות במלונות, בעיקר עבור הגיל הרך וגילאי היסודי, אלה זכו לתמיכת השלטון המקומי בחלק מהמקרים

<https://main.knesset.gov.il/activity/committees/education/pages/committeedecisions.aspx?itemid=2210671> .22

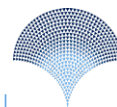
<https://main.knesset.gov.il/activity/committees/education/pages/committeedecisions.aspx?itemid=2210671> .23

chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_3468102.pdf .24

<https://www.gov.il/he/departments/news/schools-for-evacuated> .25

<https://main.knesset.gov.il/Activity/committees/Education/Pages/CommitteeDecisions.aspx?ItemID=2210671> .26

<https://nws.report/education/91571/> .27

וכן מתנדבים וארגוני חברה אזרחית. קושי גדול יותר בהפעלה עצמאית של המסגרות נרשם בקהילות שמפוזרות בין מוקדי פינוי שונים. מרבית תלמידי הקהילות הללו החלו לשוב חזרה לאיזושהי מסגרת רק לאחרונה, במרבית המקרים לשעות בודדות ביום הכוללות בעיקר פעילות חוסן והפוגה ע"י מתנדבים, מורות חיילות וצוותי חינוך בפנסיה מהרשות המארחת.

הגיל הרך

ב-18 לאוקטובר החלה חזרה מדורגת ללמידה בגני הילדים ברחבי הארץ, על פי מודל הרמזור, תוך מתן אוטונומיה בקבלת ההחלטות לרשויות המקומיות. מכיוון שלא בכל גני הילדים ברשויות קיים מרחב מוגן, במסגרות רבות חזרה הייתה חלקית בלבד, תוך מציאת פתרונות יצירתיים כגון פעילות של כמה גנים באותו מתקן בסבבים קצרים של בין שעתיים לשלוש מדי יום או חלוקת המתקן לכמה גנים על פני השבוע.

כמו כן, לאחר ביקורת של הצוותים החינוכיים בגנים ובשל מחסור בכוח אדם, הנחה משרד החינוך כי הרשויות המקומיות רשאיות לקצר את ימי הפעילות בחצי שעה ולקבוע שהגננות לא יעבדו בימי שישי. יותר מ-80 רשויות בחרו במודל זה.²⁸ במעונות היום לגילאי 0-3 החזרה הייתה מורכבת יותר ולמעשה לא נוהלה על ידי גורם ממשלתי כלשהו, בדומה לתקופת הקורונה. יחס המדינה בהקשר זה למעונות הפרטיים הוא כעסק פרטי לכל דבר ולא כמסגרת חינוכית חיונית ולכן הן בעלות הגנים והן ההורים מוצאים את עצמם במלכוד. בעוד הפעושות נמצאים במשך שבועות ארוכים בבית וההורים מנועים מלעבוד, גנים רבים הודיעו כי אין באפשרותם להחזיר את התשלום להורים בשל הוצאות קבועות והחשש מקריסה כלכלית.²⁹ לא קיים מתווה אחיד בנושא והאפשרות למתן החזר כספי תלויה בחוזה האישי של כל הורה מול הגן ובהחלטה שקיבלו בעליו. בנוסף, רבים מגני הגיל הרך מצאו עצמם ללא ממ"ד/ מקלט שיאפשר את קליטת כלל הפעושות, כתוצאה מכך, היקפי הפעילות של הגנים ירדו משמעותית.

ב-3 לנובמבר פורסם כי שר האוצר, שר העבודה ושר החינוך סיכמו על מתווה סיוע למעונות היום והמשפחתונים לגיל לידה עד 3 המסובסדים על ידי הממשלה, כדי שהתשלומים לא יושתו על ההורים בגין חוסר פעילות. זאת לאחר אזהרה של ויצ"ו ונעמ"ת (שני המפעילים המרכזיים) כי ללא סיוע המעונות יקרסו. במעונות אלו מסופלים כרבע מהילדים בגיל לידה עד שלוש. מעונות היום הפרטיים, בהם מסופלים כמחצית מהילדים בגילים אלו, נכללים במסגרת תכנית הסיוע לעסקים קטנים ובינוניים, אך כדי לשרוד יזדקקו ככל הנראה לתכנית ייעודית להם.³⁰

העסקת צוותי חינוך

ב-29 באוקטובר פורסם כי משרד החינוך הודיע על קיצוץ בשכר עובדי הוראה שלא הגיעו לבתי הספר או שניסו ללמד מחו"ל, המשרד דורש מכל מנהל להעביר דיווחי נוכחות יומיים על נוכחות מורים מאז תחילת המלחמה כולל סיבת היעדרות כדי להחליט האם לקזז שכר גם במקרים נוספים.³¹

באשר להעסקת צוותי הוראה עבור מוקדי המפונים, על פי פרסומים, נשקלו במשרד החינוך מגוון פתרונות, בין השאר צווי ריתוק על פי חוק שירות עבודה בשעת חירום.

אולם בפועל לעת עתה משרד החינוך פרסם הנחיות לאפשרויות תשלום עבור מורים שיעבדו שעות נוספות וכן הפיץ קול קורא לגיוס גמלאים, מורים בחל"ת או בשנת שבתון ויועצים חינוכיים. התשלום יהיה בהתאם לתעריף שעות מילוי מקום.³² כמו כן, צה"ל מסייע בהפניית מורות חיילות למוקדי המפונים.

<https://www.haaretz.co.il/news/education/2023-10-27/ty-article/.premium/0000018b-7024-d572-ab9b-70f5c5f10000> .28

<https://www.israelhayom.co.il/news/education/article/14777569> .29

<https://www.davar1.co.il/461416/> .30

<https://www.themarker.com/news/education/2023-10-29/ty-article/0000018b-7b05-d4a8-a3cf-ffad8da40000> .31

https://x.com/kann_news/status/1718602987512242217?s=08 .32

המלצות

1. המשך מינוי אנשי מקצוע מנוסים להובלת משימות מורכבות בחירום – שר החינוך יואב קיש, השכיל למנות מיד עם תחילת הלחימה את דלית שטאובר, מנכ"לית המשרד היוצאת מהממשלה ה־36 למובילת מנהלת הסיוע לנפגעים. כמו כן מי ששימשה כמשרה למנכ"ל בעבר מונתה גם היא לתפקיד חירום מיוחד. מדובר בצעד חכם שממקסם את יכולת הביצוע הממשלתית, שכן על מנת לתפקד בחירום בעילות נדרשת היכרות טובה עם המנגנון והעשייה הממשלתית. מומלץ בחום שצעדים דומים יבחנו גם במשרדי ממשלה נוספים.
2. בשל חוסר הוודאות למשך זמן המלחמה, מומלץ כי משרד החינוך יעדכן את תוכנית הלימודים כך שתתאים לצרכים והיכולות של כל מסגרת חינוכית, בין אם מדובר בצמצום או שינוי תחומי הלימוד, קביעת סידרי עדיפויות ללמידת תכנים מסוימים, זאת תוך התייחסות למתכונת הלימודים, פיזית או מקוונת.
3. פרסום נתונים מפורט יותר על ידי משרד החינוך שמשקף את המציאות כהווייתה – מהודעת משרד החינוך שפורסמה ביום ה־23 ללחימה, נראה שתמונת המצב חיובית הרבה יותר מכפי שהיא במציאות. בעוד המשרד טוען כי רוב מוחלט מבתי הספר בארץ חזרו ללמידה פיזית (מעל 75%), בפועל תלמידים רבים לומדים בביה"ס רק חלק מימי השבוע – מה שמפיע בהכרח על זמינות הוריהם. שיקוף נתוני אמת מפורטים יכולים לסייע בסנכרון עם הערכת המצב של פעילות המשק ושוק העבודה.
4. תלמידים מפונים – על משרד החינוך לגבש כבר כעת, לאור זאת שבתי הספר הייעודיים עוד בתהליך הקמה, פתרונות לסיוע פרטני עבור כלל התלמידים שפוננו והתפנו על מנת לצמצם את הפערים הלימודיים המשמעותיים שנגרמו. כמו כן מומלץ לבצע מעקב סדור אחרי השתלבותם של חלק מהתלמידים במערכות חינוך במועצות הקולטות ולסייע תקציבית למסגרות הרלוונטיות בכדי לתת את המענה המיטבי, תוך מציאת פתרונות לתלמידים שלא השתלבו במערכות הקיימות.
5. פיתוח תוכנית ייעודית למסגרות פרטיות לחינוך לגיל הרך בשיתוף משרד הכלכלה ופרסום הנחיות להתנהלות. כמו כן, בשווח הארוך, ובהתאם להצהרת רה"מ כי המדינה תישא באחריות גם לגילאי לידה עד שלוש, יש לבחון באילו אזורים לחייב את המסגרות לפעול במתקן עם מרחב מוגן וכיצד תתבצע הנחיית המעונות הללו בעת חירום.
6. חיזוק מערך הפסיכולוגיים החינוכיים: בהתאם למערכה המתמשכת והשלכותיה על תלמידי ישראל, על משרד החינוך לפעול באופן מיידי לאיוש התקינה החסרה, תוך פתרון סוגיית מודל השכר.
7. השלמת ציוד נדרש ללמידה מקוונת עבור תלמידים בכלל הארץ ובייחוד באזורים בהם נרשם עוד בתקופת הקורונה כי קיימים פערים.
8. בשווח הארוך – יש לחתור לטיפול מהיר ככל האפשר בפערי המיגון במוסדות החינוך בכלל הארץ ובגבולות המדינה בפרט. גם מוסדות חינוך בהם קיים מיגון אינם מותאמים במלואם למספר התלמידים בכל מוסד ועל כן לא מתבצעת למידה רציפה, אלא בקופסולות. המלצה זו חוזרת על עצמה בדו"חות מבקר המדינה ממלחמת לבנון השנייה.
9. תקצוב הפעילות – למשרד החינוך עומדות ועוד יעמדו משימות משמעותיות, חלקן דחופות, ונדרשים מקורות תקציביים ברורים על מנת ליישמן. בכדי למנוע עיכובים ביישום שיגרמו מתקיעות ב"צנרת הממשלתית" יש לייצר בהירות בהקדם האפשרי אודות מקורות התקצוב.
10. שימוש בגפ"ן בחירום: מתן אפשרות למימוש כלל התקציב שהוגדר בתחילת השנה לשימוש במערכת גפ"ן, זאת בכדי לאפשר למנהלי בתי הספר להתמודד באופן איכותי באתגרים השונים.

